
Selma Fazlić

Od ličnosti do lika: Historijski zasnovani junaci *1001 noći*

Rezime

Likovi zbornika priča *1001 noć* toliko su brojni i raznovrsni, po porijeklu, vremenu nastanka, ulozi u pričama, da je gotovo nemoguće pronaći jedinstven metod pristupa. Međutim, najčešće ih je moguće razvrstati po nekoj ključnoj, zajedničkoj osobini, pa tako imamo likove careva ili robinja, bića paralelnih svjetova, likove prevaranata, pripovjedača, životinjske likove itd. Među stotinama ovih likova pažnju privlači jedna specifična skupina. To su likovi zasnovani na historijskim ličnostima. Naime, u pričama se javljaju imena o kojima možemo čitati i u historijskim knjigama – poput ličnosti halifa, vezira i vojskovođa, utemeljitelja islamskih pravnih škola, a tu je još i niz učenjaka i pjesnika. Centralno pitanje je koliko su ti likovi zadržali od osobina svog historijskog uzora, a koliko su – prilagođeni izmaštanom svijetu u kojem egzistiraju – poprimili novog na tom putu od ličnosti do lika. Oni, suprotno očekivanom, nisu bolje ili više determinirani od ostalih likova koji se pojavljuju u pričama. Istina je upravo suprotno – poznati su po određenom stereotipnom ponašanju i stalnim atributima. Najzastupljeniji lik koji ima svoga historijskog pretka jeste svakako halifa Harun ar-Rešid, te uz njega cijela svita ljudi (i žena) iz njegovog okruženja, uključujući vezira Džafera i pjesnika Ebu Nuvasa. Zanimljivo je i to da se upravo oni javljaju u većem broju različitih priča, što je slučaj tek sa još nekolicinom likova. Važno je imati na umu da su likovi književnog djela fiktionalne, izmišljene pojave, i da čak i onda kada kao svoju preteču imaju historijski

potvrđenu ličnost i kada manje ili više liče na stvarne ljude – oni to nisu. Oni su živi onoliko koliko su kao likovi datoga žanra uvjerljivi, a ne onoliko koliko u sebi imaju stvarnoga.

ZBORNİK PRIČA *Hiljadu i jedna noć*¹ djelo je, ne samo po obimu i sadržaju, već i po načinu i vremenu svoga nastanka, takvo da je s pravom u literaturi nazivano i svojevrsnim univerzumom, pa stoga ne čudi da su i likovi koji se u njemu javljaju, ne samo brojni, nego i toliko raznoliki – kako po svojoj ulozi u djelu, tako i po porijeklu i periodu iz kojeg potječu – da je pravi izazov pokušati pronaći jedinstven metod kojim bi im se adekvatno moglo pristupiti. Činjenica da broj likova u ovom četverotomnom djelu² prelazi 750 govori sama za sebe. Štaviše, ova se brojka odnosi samo na likove koji kao akteri učestvuju u razvoju same priče. U velikom broju slučajeva to su tipski likovi, koje je moguće podijeliti po nekoj njihovoj ključnoj osobini – lopovi, provodadžije, lažljivci, putnici, zabavljačice, prosjaci, oni koji su imali sreće, nasuprot njima stoje baksuzi i sl., a često su i imenovani prema funkciji koju obavljaju – car, vezir, te prema zanimanju – trgovac, ribar, krojač, babica, nosač, kapetan, učitelj. Junake ovog djela moguće je podijeliti i na one, uvjetno govoreći, *realne*, te one koji egzistiraju u paralelnim svjetovima, s obzirom na to da se ifriti, maridi, džini, meleci i slična bića unutar djela pojavljuju kao likovi sasvim ravnopravni s ljudima. Ima tu i vještica i čarobnjaka, morskih ljudi i šejtana. Ali, ni tu se ne zaustavljamo, jer su u zborniku zastupljene i priče u kojima, slično kao u djelu *Kelila i Dimna*, učestvuju i životinje – kako one iz stvarne faune koja nas okružuje, tako i one mitske, poput aždaha ili ruh ptice.

Među stotinama ovih likova pažnju privlači jedna specifična skupina. To su likovi zasnovani na historijskim ličnostima. Kada je o njima riječ, centralno pitanje je koliko su ti likovi zadržali od osobina svog historijskog uzora, a koliko su – prilagođeni izmaštanom svijetu u kojem egzistiraju – poprimili novog na tom putu od ličnosti do lika.

¹ Naslov originala glasi *Kitâb alf layla wa layla*, tj. *Knjiga o hiljadu i jednoj noći*.

² *Hiljadu i jedna noć*, prijevod sa arapskoga Esad Duraković, Ljiljan, Sarajevo, 1999.

Svijet književnosti oduvijek je bio prepun junaka preuzetih iz stvarnog života. Najčešće su to likovi kreirani *po uzoru* na tačno određene, stvarne ljude iz autorovog okruženja, bilo da su to junaci direktno *prepisani* iz života, a kojima je u djelu tek promijenjeno ime ili je, pak, riječ o junaku koji predstavlja sintezu više individua koje su u datom trenutku zbilja hodile zemljom. Šta će se s takvom ličnošću dogoditi kada se preseli u svijet djela, umnogome zavisi od toga o kakvom je djelu riječ. Međutim, nerijetko se dešava, posebno kada se radi o usmenoj književnosti, da u djelo budu ugrađene, imenom i prezimenom, ličnosti koje su kao takve zabilježene i u zvaničnoj povijesti. U našoj usmenoj književnosti takav je slučaj npr. s braćom Morićima, Mustaj-begom Ličkim, gazi Husrevbegom, travničkim vezinom Dželaludinom itd. koje pamte narodne pjesme, a ovi i mnogi drugi junaci javljaju se i u usmenim predajama i pričama – jer narodnom pripovjedaču je upravo svojstveno da svoje priče plete oko stvarnih ličnosti i da u njima polazi od stvarnog događaja, da bi onome što kazuje dao težinu i dobio na uvjerljivosti.

Imajući ovo u vidu, ne čudi činjenica da se u zborniku *Hiljadu i jedna noć*, također usmenoknjiževnoj tvorevini ili, još bolje, umotvorini (koja je, istina, jako rano fiksirana zapisivanjem), javljaju imena o kojima možemo čitati i u historijskim knjigama – poput ličnosti halifa, vezira i vojskovođa, utemeljitelja islamskih pravnih škola i sl. Uz navedene, tu je još i niz učenjaka i pjesnika. Ovi posljednji zauzimaju važno mjesto u arapskoj usmenoj tradiciji, s obzirom na veliki značaj i ulogu koju u toj kulturi odvajkada ima poezija, pa se i u ovom zborniku kao akter javlja, primjerice, Abu Nuvas, rodonačelnik hamrijjata – vinske poezije kao posebne pjesničke vrste.

Kada je riječ o ovakvim, iz historije posuđenim likovima, oni, suprotno očekivanom, nisu bolje ili više determinisani od ostalih likova koji se pojavljuju u pričama. Istina je upravo suprotno. Oni su poznati po određenom stereotipnom ponašanju i stalnim atributima. Ukoliko bi se od takvih osobina odstupilo, postali bi neprepoznatljivi.³ U ovim primjerima, izvantekstualne situacije igraju važnu ulogu, pa je potrebno osvrnuti se i na historijske činjenice.

³ Mike Bal, *Naratologija: Teorija priče i pripovedanja*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2000., str. 99.

Najzastupljeniji lik među likovima *Hiljadu i jedne noći* koji imaju svoga historijskog pretka jeste svakako **halifa Harun ar-Rešid**, te uz njega cijela svita ljudi (i žena) iz njegovog okruženja. Ovaj abasidski halifa vladao je u periodu 786.-809. godine⁴ i to se doba smatra najvišom tačkom do koje se uspela abasidska država, dok je Bagdad, njena prijestonica na Tigrisu, bio u to vrijeme trgovinski i kulturni centar. Zahvaljujući bogatstvu i velikodušnosti halife, vezira i ostalih velikodostojnika, Bagdad je postao središte pjesnika, muzičara, pjevača koji su život u halifinoj blizini provodili u raskoši. Čak se ni historijske knjige često ne mogu oteti brojnim legendama o životu na dvoru ovog halife, te ih spominju, ako ništa, kao ilustraciju onoga što o njegovom periodu živi u sjećanju naroda. U djelu *Islamska umjetnost* K.O. Dorn, primjera radi, stoji: "... najveća svjetska prijestonica toga vremena dobro nam je poznata zahvaljujući čuvenom vladaru Harunu al-Rešidu iz *Hiljadu i jedne noći*..."⁵, a slične veze s djelom nalazimo i u *Istoriji Arapa* Filipa Hitija: "Historija i legenda se slažu da je najsajjniji period bagdadske historije bio za vrijeme halifovanja Haruna al-Rešida" a u nastavku donosi opise raskoši dvora i dvorskih zabava, te mode koju je diktirala halifina žena Zubejda.⁶

Također, ako na nekom od internet pretraživača unesemo "Harun ar-Rešid", dobijemo veliki broj rezultata u kojima je naveden upravo kao lik iz *Hiljadu i jedne noći*. S druge strane, ukoliko tražimo podatke o samom djelu, u najvećem broju slučajeva i halifa Ar-Rešid bit će spomenut – dakle, on je uz likove okvirne pričete one poput Sindabada ili Aladina⁷ jedan od prepoznatljivijih i poznatijih likova zbornika. Ovo se može, između ostalog, zahvaliti činjenici da je akter mnoštva Šeherzadinih priča (halifa Harun ar-Rešid je najviše puta ponovljen lik), a čak u njih trinaest spomenut je već u naslovu.

Ove priče najčešće počinju informacijom da je *halifa jedne noći bio nespokojan*, nakon čega slijedi šetnja po dvoru ili gradu, te kakav neobičan

⁴ John L. Esposito, *Oksfordska historija islama*, Selsebil, Živinice, 2005., str. 36.

⁵ Katarina Oto-Dorn, *Islamska umetnost*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1971., str. 65.

⁶ Filip Hiti, *Istorija Arapa*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1967., str. 279-81.

⁷ Aladin se ne pojavljuje u pričama četiri kritička izdanja, pa tako ni u prijevodu djela na bosanski jezik, ali uprkos tome ubraja se među najpoznatije likove.

susret iz kojeg će se razviti zaplet. Halifa se gradom u takvim prilikama najčešće kreće inkognito, u pratnji vezira Džafera i oružnika Mesrura, ali se rasplet događaja po pravilu odvija na dvoru, kada halifa objelodanjuje svoj identitet. Prerušen u trgovca, zalazi u kuće podanika, kao u *Priči o hamalu i djevojkama* ili *Priči o Harunu ar-Rešidu i Muhammedu ibn Aliju Dževheriju*, gdje prisustvuje čudnim događajima i sluša o neobičnim doživljajima sabesjednika. Harun ar-Rešid kojeg srećemo na stranicama *Hiljadu i jedne noći* vladar je velikog autoriteta i bogatstva, pravedan, ali i sklon hirovima, ljubitelj sijela koji često zahtijeva da ga zabavljaju (da bi razbio dosadu, ide čak tako daleko da nudi izvlačenje ceduljica pomoću kojih se može steći bogatstvo ili, pak, izgubiti glava). Njegovoj se vlasti pokoravaju čak i ifriti – npr. po njegovom naređenju ifritka vraća začarane kučke u oblik djevojaka. U nekoliko prilika spominje se njegova velika naklonost prema jednoj od robinja Kutulkulubi, te ljubomora njegove žene Zubejde u vezi s tim slučajem (o ovome u svojoj *Istoriji Arapa* govori i F. Hiti, s tim da je ime robinje drugačije).

Osim toga što se sam pojavljuje kao lik, Harun ar-Rešid se u pričama često spominje posredno, kao u primjeru *Moj otac bijaše veliki trgovac, zapravo najveći trgovac u Bagdadu u vrijeme halife Haruna ar-Rešida*, ili se neka od priča odigrava na njegovom dvoru, ili je u nju, pak, uključena halifina žena *gospođa Zubejda*, ili neki od sluga kao npr. u jednoj od unutarnjih pripovijesti *Priče o krojaču, grbavcu, Židovu, nadzorniku i kršćaninu*. U ovim slučajevima halifa nije centralna ličnost – njemu se na dvor dolazi po nagradu ili presudu, a on obično naređuje i da se priča o dotičnom događaju zapiše za buduće naraštaje.

Uz Haruna, u *Hiljadu i jednoj noći* od halifa se srećemo s njegovim sinovima Al-Eminom (sklonom skandalima s robinjama) i Al-Memunom (za kojeg se pripovijeda da nije bilo učenijeg među halifama, ali ni njemu nije strano probdjeti noć uz vino i ljepotice koje sviraju), potom samoproglšenim halifom Ibrahimom al-Mehdijem, a spominju se i Al-Mutevekkil ala-l-Lah i umajadski halifa Abdulmelik ibn Mervan. Ipak, često priče koje spominju bilo Haruna, bilo druge halife, ime halife koriste samo zbog težine tog imena i onoga što ono konotira, a sa stvarnom ličnošću nemaju gotovo ništa. Radnje se dešavaju na dvoru, sve je puno skupocjenih ćilima i jastuka, pije se iz zlatnih pehara, dvore ih deseci pa i stotine robinja itd. Ulični pripovjedači očito su opisivali milje koji je

njima bio nepoznat jednako kao i njihovim slušaocima. Oni su prizivali fantastičnu viziju života iza dvorskih zidova i kapija i dijelom se mogu posmatrati kao izraz nostalgije za zlatnim dobom, te Bagdad ovdje treba shvatiti nominalnom pozornicom.⁸

Od vremena u kojem su priče nastale zavisilo je i kreiranje pojedinih likova halifa i vezira. Oni iz trenutno vladajuće dinastije bili bi okarakterisani kao plemeniti i pravedni, dok bi oni iz prethodne bili prikazivani kao raskalašeni i nepravedni. To je najvjerojatnije razlog i zašto se o halifi Harunu ar-Rešidu i njegovom veziru Džaferu al-Barmakidu u različitim dijelovima zbornika pripovijedaju potpuno oprečne priče. Na jednom mjestu se tako kaže: “Gdje ima takve plemenitosti nakon abasidskih halifa, neka im se Uzvišeni Allah smiluje svima”, dok na drugom bivaju pogubljeni oni koji samo spomenu imena vezirske porodice pale u nemilost. Takav je slučaj i s iračkim namjesnikom Hadžadžom kojem abasidska tradicija pripisuje okrutnost. U djelu, lik Hadžadža ne preza ni od lukavstava i prevara da dobije ono što želi.

Vezirska porodica Barmakida u pričama *Hiljadu i jedne noći* zastupljena je s nekoliko svojih članova. Baš kako je to zaista i bilo u davno doba u Bagdadu, u pričama ih susrećemo najčešće u nekoj vezi s dvorom Haruna ar-Rešida. Historijski Barmakidi vezirsko zvanje držali su od vladavine halife Al-Mansura, kada se kao njegov savjetnik pojavljuje Halid ibn Barmak. Njegov sin Jahja te unuci Džafer i Al-Fadl gotovo da su upravljali carstvom u periodu od 786. do 803. godine. Džafer je stekao veliku slavu zbog svog govorničkog dara, a davao je ton i modi. Smatrajući da su postali i odveć moćni, halifa Harun ar-Rešid odlučio je da ih se riješi – pogubio je Džafera, dok su druga dvojica skončali u zatočeništvu.⁹ Prema Filipu Hitiju, članovi ove porodice nagomilali su basnoslovno blago, koje je učinilo bogatim i one oko njih. Veliki broj kanala, džamija i drugih javnih radova izvedeni su zahvaljujući inicijativi i izdašnom pomaganju Barmakida.

⁸ Robert Irwin, *1001 noć na zapadu*, Ljiljan, Sarajevo, 1999., str. 179-85.

⁹ Filip Hiti, *Istorija Arapa*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1967., str. 273-5.

Velikodušnost ove porodice postala je poslovična, te se u narodu zadržala izreka “darežljiv kao Džafer”.¹⁰ Upravo u takvom svjetlu prikazani su i u *Hiljadu i jednoj noći*, gdje su ostale zabilježene priče kao što su *Priča o Jahji al-Barmakidu i siromahu* ili *Priča o velikodušnosti Al-Barmakida*, koja uz ostale članove porodice posebno ističe Jahjaovu plemenitost. O Džaferovoj velikodušnosti kazuje *Priča o jednom beduinu nakon vješanja Džafera al-Barmakida*, gdje saznajemo da je jedan jedini “bob” beduinu platio ogromnom količinom zlata, prepolovivši ga i plativši svaku polovinu odvojeno. Njegov historijski pad u nemilost zapamćen je u istoj priči, na početku koje stoji da je halifa čak naredio da pogube svakoga ko Džafera bude oplakivao. U pričama je on inače halifin nerazdvojni pratilac i savjetnik, često mišljenja različitog od halifinog (što ga je i historijski i u djelu stajalo glave). Stanovito “nepokoravanje” halifi nalazimo npr. u *Priči o Harunu ar-Rešidu, Džaferu, robinji i Abu Jusufu*, gdje halifa od njega zahtijeva da mu lijepu novu robinju proda ili pokloni, što on odbija učiniti. Obojica se zakunu da će biti onako kako hoće, i pošto se to čini nerazrješivom situacijom, šalju po Abu Jusufa (također historijski utemeljen lik, poznati poznavalac zakona, umro 728. g.), koji dosuđuje da Džafer polovinu robinje proda, a polovinu pokloni, kako niti jedan ne bi prekršio zakletvu.

U skladu sa sjećanjem na “zlatno doba Bagdada” i sijela koja je Harun ar-Rešid organizovao, kao i status umjetnika čiji su mecene halife bile, u pričama se javljaju zanimljivi likovi: **Ishak ibn Ibrahim Mosulski**, poznati svirač na lutnji i kompozitor iz doba Abasida (njegov historijski predak rođen je 769. a umro 850. g). U nekoliko priča, Ishak čini centralni lik, a posebno je zanimljiva ona u kojoj se čudnim spletom okolnosti obreo u kući neke djevojke (naime, unesen je u njene odaje u korpi spuštenu kroz prozor), gdje ona, ne znajući mu identitet, izvodi njegove melodije. Identična situacija, u kojoj pred njim izvode njegove pjesme, ne poznajući ga, ponavlja se nakon tristotinjak strana u *Priči o Ishaku Mosulskom i pjevačici*. Ali možda najzanimljivija priča koja čuva sjećanje na to kako su Arapi gledali na pitanje umjetničke inspiracije jeste *Priča o Ishaku Mosluskom i Iblisu*, u kojoj se pripovijeda kako je

¹⁰ Ibid.

Ishaku jedne noći došao dostojanstven starac i zahtijevao da mu otpjeva nešto, a potom sam uzeo lutnju koja “kao da je govorila čistim arapskim jezikom” i otpjevao Ishaku nepoznatu melodiju, pa nestao. Potom se oglasio govoreći da je on Abu Murra (otac čemera), što je sinonim za šejtana. Ishak je melodiju zapamtio, i kasnije je svirao halifi Ar-Rešidu. Mišljenje da nadahnuće dolazi od šejtana još u predislamskih Arapa bilo je uvriježeno kada je riječ o pjesnicima, ali ovdje se evo odraz tog mišljenja proteže i na muzičare.

Kada je već o umjetnicima riječ, u Šeherezadinim pričama susrećemo se i s imenima nekolicine poznatih pjesnika. Ova je pojava i za očekivati kada imamo u vidu gotovo kulturni status poezije u ovoj tradiciji, te činjenicu da je u *Hiljadu i jednu noć* utkano čak oko osam i po hiljada stihova.¹¹ Oni su najčešće usputno spomenuti, drugostepeni likovi, kakav je predislamski pjesnik An-Nabiga az-Zubjani (u djelu lociran u Damasku, u mnogo kasnijem, već islamskom periodu) ili su akteri kakve anegdote poput one o predislamskom pjesniku Al-Mutelemmisu. On se, naime, dugo skrivao od An-Numana ibn al-Munzira (također historijski vladar), pa su mu ženu udali za drugoga. Kući je stigao upravo te svadbene noći, te njegovi stihovi bivaju sredstvo identifikacije. An-Numan ibn al-Munzir je spomenut u vezi s još jednim poznatim predislamskim pjesnikom Adijem ibn Zejdom, u priči o Adiju i An-Numanovoj kćerki Hindi. Uz ove, spomenuto je još nekoliko pjesnika: Kusejjir Azza, Džemil Busejna (njihove stihove citira car Šarkan), Dibil al-Huzai, Muslim ibn al-Velid, a među njima se svakako izdvaja Abu Nuvas.

Abu Nuvas (757-814), kao historijska figura, pjesnik iz epohe Abasida poznat po svojim pjesmama u slavu vina i uživanja, kojem tradicija pripisuje homoseksualne sklonosti temeljeći to, prije svega, na pjesmama, bio je vrlo podesan kao predložak za lik koji se odlično uklapa u opću atmosferu koja vlada u pričama o dvorskim i drugim zabavama koje su se održavale po Bagdadu u vrijeme halife Ar-Rešida. Historijsko sjećanje na njega čini samo povod za priče u koje je projiciran. U *Anegdoti o Abu*

¹¹ Esad Duraković, *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskog kruga*, Conectum, Sarajevo, 2005., str. 280.

Nuvasu i Harunu ar-Rešidu, zatječemo ga založenog za hiljadu dirhema u krčmi u kojoj je na *jednog golobradog mladića* tu svotu potrošio, gdje o tom mladiću i njegovoj odjeći (najprije bijeloj, pa crvenoj, pa crnoj) recituje stihove. U istom smislu ispričana je i priča o Abu Nuvasu i trojici mladića koje on ugošćava u svojoj kući, s kojima se opija, grli i ljubi, *ne mareći za grijeh i sramotu*, i gdje ih halifa zatječe u situaciji za koju Abu Nuvas veli da je *nesumnjivo takva da ne treba ni pitati*. U dvije priče daje mu se pomalo nevjerovatna sposobnost da na početne stihove koje mu halifa zada sastavi pjesmu u kojoj prepriča halifin doživljaj (na koji se stih odnosi) kao da je bio lično prisutan. I ova pomalo magijska osobina pjesnika vuče korijene iz predislamske arapske tradicije. Slično halifinom slučaju, ono što se usmenom tradicijom (pa i kroz *Hiljadu i jednu noć*) prenosilo o Abu Nuvasu ostavilo je trag i na “zvaničnu” biografiju.

Ustvari, gotovo da se ne može utvrditi da li su se kroz stoljeća biografi i historičari pozivali na kazivanja ili su kazivači iz historije uzimali ono što im je pogodovalo za uspostavljanje ovih likova.

Nesumnjivo je da upravo spomenuta tri lika, halifa Ar-Rešid, vezir Džafer i pjesnik Abu Nuvas kreiraju dobrim dijelom svijet *Hiljadu i jedne noći* prepoznatljiv prosječno informiranoj osobi, ne samo kao rijetki likovi koji se u *Noćima* javljaju u više priča, već kao tipični akteri “orijentalne priče”. Ovakav trio (moćan car, vezir savjetnik i osoba kojoj plaćaju da ih razonodi) u suštini nije nepoznat ni bajkama drugih civilizacijskih krugova, s tim da u ovom slučaju postoji stvarna, historijska situacija od koje priča polazi.

Uz već nabrojane likove, anegdotski se javljaju perzijski carevi Anu-širvan (inače zapamćen u tradiciji kao vladar koji je držao do blagostanja carstva i pravednosti prema podanicima) i Husrev (a uz njega je, naravno, i Širin), te Aleksandar Veliki. U nekim pričama, opet, akteri spominju neke od prvih halifa i predaje koje se na njih odnose (Nuzhatuzzeman pripovijeda Šarkanu o Omeru ibn al-Hatabu i još nekolicini ashaba), ili se pozivaju u tim predajama na autoritete poput Ahmeda ibn Hanbela, Ebu Hanife ili Šafije, kao što to čine djevojke koje je starica Ševahi dovela kao varku caru Omeru an-Numanu.

Ako Objavu prihvatamo kao istinito svjedočanstvo o prošlim narodima (a prihvatamo), poslanici o kojima Allah govori u Kur'anu također se mogu pribrojiti među historijske ličnosti zastupljene u zborniku

Hiljadu i jedna noć, a upravo zato što informacije o njima dobijamo iz Knjige, zanimljiv bi mogao biti i fenomen definisan stoljećima kasnije: intertekstualnost, odnosno pojava u kojoj jedan tekst *podrazumijeva* druge tekstove, njihovo međusobno preplitanje i uticaje. Jedan od takvih primjera u zborniku jeste priča o poslanicima Musau i Šuajbu, te Šuajbovim kćerima koje su napajale stoku, a koju Omeru an-Numanu pripovijeda peta djevojka starice Zatuddavahi, i koja u potpunosti odgovara kur'anskoj priči – odnosno čini njen intertekst.

Poznato je, svakako, da je Kur'an izvršio ogroman uticaj u cjelokupnoj tradiciji u kojoj se najprije pojavio, što nije, naravno, mimoišlo ni ove priče, kako na formalnom planu (ustrojstvo arabeske – grananja i ponavljanja motiva) tako i na sadržajnom – kada je riječ o vjerovanjima i pravilima koja slijede (ili ne slijede) njihovi junaci, ali i motivima koje pojedine priče preuzimaju iz Knjige. U ovom svjetlu posebno je zanimljiv slučaj Sulejmana, a.s., za kojeg Kur'an kaže da je imao vlast nad džinima i šejtanima koji su mu služili, te razumijevao govor životinja i ptica. Ovaj motiv pojavit će se u *Hiljadu i jednoj noći* na mnogo mjesta, počevši od jedne od prvih priča, one o ribaru i ifritu, do priča u kojima se sam Sulejman, a.s., pojavljuje kao akter, gdje napada nepokorno pleme džina s vojskom od šest stotina miliona šejtana, a uz njih još i vojskom ljudi, ptica i zvijeri. Kur'anska priča o poslaniku koji je imao vlast kakva nije data nikome ni prije ni poslije njega veoma se lahko uklopila u svijet *Hiljadu i jedne noći* ispunjen sve samim nadnaravnostima.

O ovoj temi, dalo bi se još mnogo toga reći. Ne smije se, u svakom slučaju, zaboraviti da su likovi književnog djela fiksijske, izmišljene pojave, i da čak i onda kada kao svoje preteče imaju historijski potvrđene ličnosti i kada manje ili više liče na stvarne ljude – oni to nisu. Oni su živi onoliko koliko su kao likovi datoga žanra uvjerljivi, a ne onoliko koliko u sebi imaju stvarnoga. ■

Selma Fazlić

FROM PERSONALITY TO PERSONA: HISTORICALLY BASED HEROES OF *1001 NIGHTS*

Summary

The characters appearing in *1001 Nights* are so numerous and so versatile in their background, time of appearance and roles, that it is almost impossible to find a single method for approaching them. However, it is usually possible to sort them by a key common feature and we thus have emperors and slaves, characters from parallel worlds, imposters, narrators, animals, etc. Among hundreds of them, there is one group of particular attraction: characters based on historical personalities. Namely, the stories contain names we find in history books – such as caliphs, viziers and military leaders, founders of schools of Islamic law, and a host of scholars and poets. The central issue is how much of their historical role models were preserved in the characters, that is, how much were they adapted to the fantasy world of their existence and what kind of new elements they acquired along the way. Contrary to what may be expected, they are determined neither less nor more than the other characters appearing in the stories. The truth is the contrary – they are known for certain stereotypes in their behaviour and their permanent attributes. The most frequently appearing character with a historical role model is certain the caliph Harun al-Rashid, and his entourage of men (and women), including the vizier Gafaar and the poet Abou-Nuvas. Interestingly, they are the ones who appear in quite a few stories, along with several other characters. It is important to note that literary characters and fictitious constructs and even when they are based on historically confirmed personalities and when they resemble real persons – they are not real. They are alive inasmuch as the characters of the genre are convincing, and not as realistic they are.